

APUNTS DE
LITERATURA RUSSA
I UN AFEGIT POLONÈS

XÈNIA
DYAKONOVA

Calligraf

**Apunts de literatura russa
i un afegit polonès**
Xènia Dyakonova

**Apunts de literatura russa
i un afegit polonès**
Xènia Dyakonova

Edicions Cal·lígraf
Figueres, 2020

Primera edició — octubre de 2020

Publicació

Edicions Cal·lígraf, SL
Monturiol, 2, 1r 1a
17600 Figueres
Tel. (0034) 615 261 764
www.edicionscalligraf.com
info@edicionscalligraf.com

**Disseny de la col·lecció
i maquetació**

Jaime Vicente

Correcció

Núria Garcia Caldés

Impressió

DC PLUS, Serveis Editorials

ISBN

978-84-122123-5-8

Dipòsit legal

GI 1142-2020

© dels textos

Xènia Dyakonova

© de la imatge de coberta

Elena Sergienko

© d'aquesta edició

Edicions Cal·lígraf, SL

*Queda rigorosament prohibida,
sense l'autorització per escrit
dels titulars del copyright,
la reproducció parcial o
total d'aquesta obra per
qualsevol mitjà o procediment,
incloent-hi la reprografia
i el tractament informàtic.
Les infraccions d'aquests
drets es troben sotmeses a les
sancions establertes a les lleis.*

A Domènec Marzà, el meu primer tutor.
I a Alfred Sargatal i Xavier Fages, in memoriam.

Taula

PRÒLEG	13
PRIMERA PART: CLÀSSICS RUSSOS DEL SEGLE XIX	19
Cronologia	21
Un pecat inèdit de Puixkin	29
Eugeni Oneguín es muda	32
Els dobles gogolians	36
Lérmontov, visionari	39
Una història commovedora	42
Dostoievski i altres somiadors	45
El futur d'Alioixa	48
Saltikov-Xedrín: el verí d'una nota	51
La mida d'una creu	54
Qui era Ivan Ilitx?	57
Lev Tolstoi, pensador i artesà	60
Leskov, un geni secret	62
Txékhov, el despietat	65
Òperes nonates (Txékhov i Txaikovski)	68

SEGONA PART: LITERATURA RUSSA

DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XX	73
Cronologia	75
L'ofrena de Leonid Andréiev	83
Els gustos de Maksim Gorki	86
Ivan Bunin: cent anys de la contrarevolució	89
Kuprín, el mestre de Dovlàtov	92
Una lliçó d'Aleksandr Blok	95
El Petersburg català	98
Ievgueni Zamiatin, de finestres endins	101
Óssip Mandelstam, poeta universal	104
Bulgàkov i la mare dels ous	107
Marina Tsvetàieva: el foc i l'huracà	109
El sotstinent de Tiniànov	112
El taumaturg Isaak Bàbel	115
En Sebastian Knight no hi és	118
L'obra mestra d'Andrei Platónov	121
<i>Djan</i> : les ànimes vives	124
Grossman, contista	127
Varlam Xalàmov i els <i>Relats de Kolimà</i>	130
La gran novel·la de Iuri Dombrovski	132
La casa de Matriona	135
Els petits de Soljenitsin	139
El còctel Ieroféiev	142
Joseph Brodsky, una nova encarnació	145
Els orígens de Brodsky	149
Serguei Dovlàtov i els seus	152
El primer amor i l'últim llibre de Dovlàtov	155
El parc Puixkin, la casa Dovlàtov	158
Dovlàtov: L'estrangera	161

TERCERA PART: LA SEGONA MEITAT DEL XX I PRINCIPIS DEL XXI.

AUTORS RUSSOS CONTEMPORANIS	165
Cronologia	167
Lilianna Lunguinà: línies d'una vida	173
Aleksander Kúixner, un clàssic viu	176
Els enemics de Vladímir Makanin	183
Les cançons aspres de Petruixévskaja	186
Un cor de veus desolades	190
La guerra a cau d'orella	193
El mag Iuri Buida	196
Maksim Óssipov: intel·ligència i compassió	198
«Aquella que es desperta a la teva esquerra...»	201
Un conte de Veronika Kapústina	206

APÈNDIX I: DEU ESCRIPTORS POLONESOS

I UN EPISTOLARI RUSSOALEMANY	211
Zbigniew Herbert: un ofici singular	213
Un poema de Czesław Miłosz	216
Józef Czapski i les seves conferències sobre Proust	220
Sławomir Mrożek, més enllà del riure	224
Wisława Szymborska, una crítica divertida	227
Llegir i dubtar amb Szymborska	230
El retorn de Szymborska	233
El descobriment d'un clàssic modern	236
Flors i fulles per a Kornel Filipowicz	238
Quadres d'una infància polonesa	241
Les mirades d'Anna Swir	243
Tomasz Różycki:	
«Ensenyo i escric: tinc una vida doble»	245
Adam Zagajewski:	
dues converses i dos llibres	253

El poeta que no sap	266
El lector de Rilke	269
Lou i Rainer, al marge de la distància	272
APÈNDIX II: COSES QUE NOMÉS PASSEN A RÚSSIA	
(NOTES AUTOBIOGRÀFIQUES)	275

Pròleg

El gruix d'aquest llibre —els seus tres capítols— està constituït per un recull d'articles sobre novetats de literatura russa, en català i en castellà, que he anat publicant a la premsa catalana des del 2012 fins a mitjans del 2020. La majoria van sortir al suplement «Ara Llegim» de l'*Ara*, i uns quants més, al desaparegut suplement «Cultura» de l'*Avui*, al digital *Núvol*, a la «Revista de Letras» de *La Vanguardia* o a la revista virtual *La Lectora*. Els llibres per comentar, els triava jo mateixa o els caps de secció: en tot cas, els agraeixo a tots que no m'hagin forçat mai a ressenyar llibres que no m'interessessin. L'obligació de cenyir-me a un nombre determinat de caràcters —3.500 o 3.700—, d'una banda m'ha privat de parlar tant com voldria de diversos aspectes de l'edició i la traducció de les obres; de l'altra, m'ha fet anar al gra i centrar-me en una o dues idees per article. A aquesta recopilació de crítiques, hi he afegit: un homenatge a Marina Tsvetàieva en el 120è aniversari del seu naixement; el prefaci al recull de relats de Liudmila Petruixévskaja, escrit per encàr-

rec de l'editorial Periscopi, i els pròlegs a dos llibres de poemes que he traduït —*És tot el que tenim* d'Aleksandr Kúixner i *A banda i banda del petó* de Vera Pàvlova— i que, per tant, no podia ressenyar; el text inicial d'*Els relats de Kolimà* de Varlam Xalàmov, escriure sobre els quals tampoc em correspon perquè he col·laborat en la seva traducció, però no em puc estar de parlar-ne perquè els considero imprescindibles; les entrevistes que he fet a dos poetes polonesos que admiro, Adam Zagajewski i Tomasz Różycki, i, per últim, un conte de Veronika Kapústina, que he traduït expressament per donar a conèixer una autora actual, inèdita fora de Rússia. He dividit el conjunt en tres parts que corresponen a tres èpoques i he fet una cronologia succinta de cada període, barrejant-hi fets històrics i literaris per poder ubicar mínimament cada autor i cada llibre. En cada cronologia només hi consta la data de publicació del llibre comentat. Les dates de publicació es refereixen, lògicament, als llibres originals en llengua russa (tret de *La veritable vida d'en Sebastian Knight* de Nabokov i *En una habitació i mitja* de Brodsky, escrits en anglès). Les antologies poètiques, com que no corresponen a un sol original, no figuren a les cronologies.

És clar que en tots tres apartats hi ha grans absents. Al capítol corresponent al segle XIX no hi és Ivan Gontxarov, l'autor d'*Oblómov*, simplement perquè en els últims sis anys no s'ha traduït ni reeditat cap obra seva. Per la mateixa raó, entre els escriptors de la primera meitat del XX hi falten Borís Pasternak, autor del *Doctor Jivago* i d'una poesia de primeríssima qualitat, i els grans poetes, narradors i dramaturgs del grup OBERIU, tots ells força desconeguts en l'àmbit hispànic, excepte, potser,

Daniil Kharms. Als autors russos contemporanis, caldria afegir-n'hi uns quants que encara no estan traduïts: per exemple, Mikhaïl Xixkin (en transcripció anglesa, Shishkin), Pavel Sanàiev, Andrei Dmítriev o Serguei Nòssov. No em proposo, però, traçar un panorama global de la literatura russa. L'objectiu dels meus articles és, primer, informar sobre el conjunt d'obres russes —de les bones!— que s'han publicat darrerament en català i castellà; i segon, convidar el públic a llegir autors russos que ja coneix (cosa que facilita l'aparició de noves traduccions i reedicions dels clàssics), o bé a descobrir-ne de nous. Els autors i els llibres hi són retratats a pinzellades, amb la intenció de presentar-los al públic en textos de lectura amena i fer-li venir ganes de saber-ne més. Amb aquest propòsit, he procurat buscar dades, citacions i anècdotes significatives menys conegudes pel lector català, aprofitant la possibilitat d'accedir a la bibliografia russa. A l'hora de pensar la forma i el to general d'aquest llibre, el model que he tingut en ment són els reculls d'articles divulgatius del musicòleg mallorquí Antoni Pizà que, al pròleg d'*En la república del ruido: crónicas musicales de Nueva York*, apunta en referència als seus inicis com a crític musical: «Me interesaba más descubrir el contexto de la obra, la anécdota aparentemente superficial pero icónica, si se quiere. Había leído a los críticos angloamericanos y notaba que siempre informaban y contextualizaban, primero de todo.» És clar que aquests principis també són aplicables a la crítica literària.

Al centre d'algunes articles hi ha obres clarament menors. És el cas, per exemple, de *La Gabrieliada* de Puixkin, que mereix ser llegida per la seva condició de raresa, per

les circumstàncies que l'envolten i per la bella traducció que se n'ha fet al català. En altres ocasions, una novel·la més aviat fallida d'un escriptor extraordinari (*La veritable vida d'en Sebastian Knight*) és un punt de partida per parlar d'un tret de la personalitat de l'autor o d'una altra novel·la seva. També hi ha ressenyes en què, en lloc d'analitzar el llibre, s'analitza el prototipus d'un personatge i el seu misteri particular (com ara la ressenya de *La història dels set penjats*). En cada cas concret, m'he deixat portar per allò que m'interessava més, tant si era a dins com si era fora del llibre, amb el desig de compartir la meua troballa amb un lector curiós. I en més d'un text he mirat de perfilar algunes amistats entre escriptors, ja que sempre i a tot arreu són un bé escàs: l'amistat de Mandelstam amb Akhmàtova, de Gorki amb Bàbel, de Grossman amb Platónov, etc.

Amb el mateix esperit d'invitació a la lectura he incorporat a aquest recull l'Apèndix I, protagonitzat per deu creadors en llengua polonesa, cosina germana de la russa. Els vincles dels escriptors polonesos amb la cultura russa tenen una llarga tradició i continuen vigents. En un somni infantil de Wioletta Greg, hi apareix un quadre de Vassili Súrikov; la novel·la curta de Kornel Filipowicz *Un romance de províncias* té tot l'aspecte d'un homenatge estilístic i estructural als contes de Txékhov; Adam Zagajewski, en les dues entrevistes que em va concedir, em va parlar de la seva relació amb Joseph Brodsky (un autor que també ha marcat la poesia de Tomasz Różycki). M'ha semblat oportú, ja que l'últim llibre de Zagajewski que comento és un assaig sobre Rilke, tancar aquest apartat amb una ressenya de la correspondència de Rilke

amb Lou Andreas-Salomé, psicoanalista i escriptora d'origen rus i destinatària dels poemes russos del gran poeta alemany. Pel que fa a l'Apèndix II, és un esbós del que podríem anomenar «memòries d'una infància literària a Sant Petersburg», o un testimoni de la devoció per la literatura que he viscut a la meua família, representativa de la intel·liguència russa. Aquest text es va publicar el 2017 a la revista digital *Veus Baixes*: voldria fer constar el meu agraïment a Miquel Àngel Llauger, que me'l va encarregar, i a tot l'equip de la revista per haver-lo llegit, corregit i publicat. També vull donar les gràcies a tots els traductors dels llibres que comento i esmento, sense els quals les literatures russa i polonesa tindrien una vida més pobre.

Xènia Dyakonova
Barcelona, agost del 2020

PRIMERA PART:
CLÀSSICS
RUSSOS DEL
SEGLE XIX

Cronologia

1799

- Naixement, a Moscou, d'Aleksandr Puixkin.
- Fundació de la Companyia Russoamericana que, segons el model colonial, anglès i holandès tindrà el monopoli del comerç amb el Pacífic.

1800

- Assassinat de Pau I (coprotagonista d'*El sotstinent Susdit* de Iuri Tiniànov), víctima d'una conspiració palatina. Alexandre I (1777-1825) puja al tron.
- Alexandre I estableix un consell privat d'ideologia liberal i favorable a l'autonomia polonesa.

1801

- L'Imperi rus s'annexiona gran part de Geòrgia i comença la seva expansió pel Caucas a expenses de Pèrsia i de l'Imperi otomà.

1807

— Tractat de Tilsit entre Napoleó i Alexandre I, després de la derrota russa a la Batalla de Friedland: intent d'aïllar Anglaterra.

1809

— Havent derrotat Suècia, l'Imperi rus s'annexiona Finlàndia.

— Naixement, a Sorótxintsi, de Nikolai Gógol.

1812

— Com a conclusió de la guerra russootomana (1806-1812), l'Imperi rus s'annexiona Bessaràbia.

— Les tropes napoleòniques envaeixen Rússia: l'Imperi rus lluita en allò que s'anomena la Guerra Patriòtica, que Lev Tolstoi recrea a *Guerra i Pau*. Alexandre I decideix continuar la guerra fora del territori rus fins a aniquilar Napoleó.

1814

— Alexandre I entra a París al capdavant del seu propi exèrcit, del de Prússia i del d'Àustria. Inici del Congrés de Viena, que comença a fixar els termes de la restauració de l'absolutisme i de l'equilibri de poder de les potències europees durant els decennis següents. Tropes russes s'instal·len a París durant els primers anys de la restauració.

— Naixement, a Moscou, de Mikhaïl Lérmontov.

1818

- Alexandre I pren el títol de tsar de Polònia i inaugura la Dieta de Varsòvia, actuant com monarca constitucional en aquests territoris.
- Naixement, a Oriol, d'Ivan Turguénev.

1819

- Creació de la Universitat de Sant Petersburg.

1821

- Puixkin escriu *La Gabriéliada*, que no es publicarà oficialment fins al 1918.
- Naixement, a Moscou, de Fiódor Dostoievski.

1825

- Durant els moments de desconcert per la successió d'Alexandre I es produeix la Revolta dels desembristes, orientada de manera predominant al constitucionalisme lliberal.
- Nicolau I (1796-1855) assumeix el poder i esclafa la revolta.

1826

- El comte Alexander von Benckendorff s'encarrega de muntar la Gendarmeria i l'anomenada Secció Tercera, la policia secreta.
- Naixement, a Spas-Úgol, de Mikhaïl Saltikov-Xedrín.

1828

- Naixement, a Iàsnaia Poliana, de Lev Tolstoi.

1829

— Tractat d'Adrianòpolis, després de la Guerra russoturca (1928-1929). Els russos obtenen diverses avantatges: la desembocadura del Danubi, garantia de sortida pels Dardanels i l'autonomia de Sèrbia, Moldàvia i Valàquia (sota la seva supervisió).

1830-1831

— Insurrecció de Polònia.

1831

— Naixement, a Gorókhovo, de Nikolai Leskov.

1832

— Creació de l'Acadèmia Militar de l'Estat Major.

1833

— El Ministre d'Educació, el comte Serguei Uvàrov, posa en circulació el lema de la ideologia oficial de l'Imperi rus com a estat modern: Ortodòxia, Autocràcia i Esperit Nacional.
— Publicació d'*Eugeni Oneguin* de Puixkin.

1836

— Publicació d'*El Nas* de Gógol.
— *Mikhaïl Glinka* estrena, a Sant Petersburg, *Una vida pel tsar*, considerada la primera òpera russa.

1837

— Mort de Puixkin, a Sant Petersburg.

1841

— Mort de Lérmontov, a Piatigorsk.

1842-1851

— Construcció del ferrocarril Moscou-Sant Petersburg.

1848

— Publicació de *Les nits blanques* de Dostoievski.

1848-1849

— Actuant com a *Gendarme d'Europa*, l'exèrcit rus ajuda Francesc Josep I a derrotar la Insurrecció hongaresa.

1852

— Mort de Gógol, a Moscou.

1853

— Comença el conflicte de la Guerra de Crimea, contra l'Imperi otomà, el Regne Unit, França i el Regne de Sardenya.

1855

— Mor Nicolau I i Alexandre II (1818-1881) puja al tron.

1856

— Tractat de París. L'Imperi rus surt derrotat de la Guerra de Crimea: perd tot el que havia guanyat a Adrianòpolis i l'hegemonia europea.

1860

— Naixement, a Taganrog, d'Anton Txékhov.

— Publicació d'*El primer amor* de Turguénev.

1857-1867

— Sota la direcció d'Aleksandr Herzen i de Nikolai Ogariov es publica a Londres la revista *Kólokol* (La Campana). Advoca per l'alliberament dels serfs i els drets civils i té una gran incidència en els cercles il·lustrats de Rússia.

1861

— Els serfs queden alliberats dels lligams feudals. No obstant això, han de pagar la terra i els impostos corresponents.

— Durant aquesta dècada, sobretot entre els estrats de la *intel·liguència*, sorgirà el moviment dels *narodniki*, els populistes. Amb aquest esperit, per promoure la revolta dels camperols, entre 1961 i 1964 funciona l'organització secreta Terra i Llibertat.

1865

— Publicació de *Lady Macbeth del districte de Mtsensk* de Leskov.

1866

— Atemptat contra Alexandre II.
— Fundació de l'*okhrana*, la policia secreta tsarista, encarregada de defensar el règim.

1868

— Naixement, a Nijni Nóvgorod, de Maksim Gorki.

1870

— Naixement, a Vorónej, d'Ivan Bunin.
— Naixement, a Narovtxat, d'Aleksandr Kuprín.

1871

— Naixement, a Oriol, de Leonid Andréiev.

1877-1878

— Guerra russoturca. Els russos arriben fins a les portes d'Estambul, però es retiren davant el perill manifest de provocar una coalició internacional contra Rússia.

1880

— Publicació d'*Els germans Karamàzov* de Dostoievski i de *La família Golovliov* de Saltikov-Xedrín. Naixement, a Sant Petersburg, d'Aleksandr Blok i d'Andrei Beli a Moscou.

1881

— Assassinat d'Alexandre II. Alexandre III (1845-1894) puja al tron.

1883

— Mort de Turguénev, a Bougival (França).

1884

— Publicació de *La confessió* de Tolstoi.
— Naixement, a Lebedian, de Ievgueni Zamiatin.

1886

— Publicació de *La mort d'Ivan Ilitx* de Tolstoi.

1889

— Mort de Saltikov-Xedrín, a Sant Petersburg.
— Naixement, a Odessa, d'Anna Akhmàtova.

1890

— Naixement, a Moscou, de Borís Pasternak.

1891

— Inici de la construcció del Transsiberià, que durarà fins al 1916.

— Naixement, a Varsòvia, d'Óssip Mandelstam, i de Mikhaïl Bulgàkov a Kíev.

1892

— Publicació d'*El pavelló número 6* de Txékhov.

— Naixement, a Moscou, de Marina Tsvetàieva.

1894

— Després de la mort d'Alexandre III, Nicolau II (1868-1918) puja al tron.

— Naixement, a Rejitsa, de Iuri Tiniànov.

— Naixement d'Isaac Bàbel a Odessa.

1895

— Fi de l'expansió russa per l'Àsia Central, a la zona del Pamir.

— Mort de Leskov, a Sant Petersburg.

1899

— Naixement de Vladímir Nabokov a Sant Petersburg.

— Naixement d'Andrei Platónov a Vorónej.

Un pecat inèdit de Puixkin

En una escola russa, on a l'hivern és obligatori canviar-se les sabates per no embrutar el terra amb el calçat de carrer, és fàcil que el conserge increpi un alumne despistat: «Ep, tu, i les sabatilles? Qui les portarà per tu? Puixkin, potser?». No és cap broma: el nom d'Aleksandr Puixkin (1799-1837) és tan present a la vida quotidiana dels russos, i alhora tan sagrat, que es fa servir espontàniament fins i tot per conjurar el dimoni de la desobediència o la deixadesa. A més, des del principi fins al final de l'educació secundària, els estudiants són obligats a llegir, comentar i memoritzar els poemes més diversos d'aquell que els professors, elevant la veu amb una èmfasi amenaçadora, anomenen «el sol de la poesia russa» o «el nostre Tot».

Només hi ha un poema puixkinià que, per no embrutir les castes orelles dels adolescents, no s'estudia mai a les escoles. En el moment de la seva creació i distribució en còpies clandestines, entre el 1821 i el 1828, va ser titllat d'obscè i sacríleg, i denunciat a Nicolau I. Puixkin va evitar el càstig, però va acabar renegant del poema, que

no es va publicar a Rússia fins al 1917. *La Gabriéliada*, publicada ara, per primer cop en català, en la versió superba d'Helena Vidal, és una esplèndida fantasia picardiosa, amb espurnes de sensualitat i lirisme, sobre el tema de la immaculada concepció. Al llarg dels 555 versos de l'obra, Maria, retratada com una jove innocent però ansiosa de relacions carnals, és seduïda i desvirgada tres vegades: pel Diable, per l'arcàngel Gabriel i per Déu mateix, que la visita sota l'aparença de colom sense saber res dels seus predecessors il·lustres. El poeta deixa clar que el fill de Maria és engendrat per Gabriel, que després continua sent l'amant secret de la, diguem-ne, Verge. Als versos finals, Puixkin, mestre de l'autoironia, s'adreça a l'arcàngel: «Bell Sant que em pares els marits banyuts, / agenollat et prego que aleshores / beneeixis també aquest teu devot / i et dignis fer-me el do de la paciència, / que em donis molt de seny, resignació, / un son tranquil i fe en la meua dona, / amor als altres i una casa en pau!».

Aquesta pregària va tenir l'efecte d'un malefici: el 1836 Puixkin, que es creia feliçment casat, va rebre una carta anònima en què se'l nomenava «cavaller i historiògraf de l'orde dels banyuts». Els autors del missatge —moguts, amb tota probabilitat, per l'enveja de la fama de Puixkin— al·ludien a la relació de l'esposa del poeta amb el militar Georges d'Anthès. Més endavant, quan aquestes acusacions es van tornar insistents i insuportables, Puixkin es va veure forçat a desafiar d'Anthès. En aquell primer moment, però, la reacció del poeta, segons un contemporani aficionat a les improvisacions elegants, va ser la següent: «Aquesta missiva no m'afecta. Si algú se m'acosta per darrere i escup sobre el meu abric, és el meu

ajudant de cambra qui ho ha de netejar». Un altre contemporani li atribueix una frase més crua i més creïble: «Rebre una carta així és com tocar un tros de merda. És fastigós, però un cop t'has rentat les mans, ja no hi penses». El llenguatge de *La Gabrielíada* és tan franc i gràfic com això. Sí, és obscè, però cada obscenitat de Puixkin és una obra d'orfebreria; sí, és sacríleg perquè es burla d'un dogma cristià, però en les descripcions de Maria i Gabriel hi ha una tendresa autèntica. Com si el poeta ens parlés d'una parella d'amics i busqués, de bona fe, la nostra complicitat per fer-nos partícips d'una xafarderia deliciosa.

ALEKSANDR PUIXKIN, *La Gabrielíada*.

Traducció i textos d'Helena Vidal.

Il·lustracions de Dani Torrent.

Edicions Cal·lígraf, 2016.